

УДК 657.62:334.012.64

О.І. Тимченко, старший викладач кафедри прикладної економіки, Національний університет харчових технологій, м. Київ

O.I. Tymchenko, senior lecturer, department of applied economics, National University of Food Technologies, Kyiv

Особливості аналізу фінансових результатів діяльності малих підприємств
Peculiarities of analysis of the financial performance of small enterprises

Анотація: Стаття присвячена дослідженню особливостей існуючих підходів щодо здійснення аналізу фінансових результатів суб'єктів господарювання, вивченню інформаційної бази аналізу фінансових результатів малих підприємств та визначенню напрямків удосконалення методики проведення аналізу фінансових результатів на малих підприємствах.

Summary: The article is devoted to the investigation of the peculiarities of the existing approaches to analyzing the financial results of entities, the study of data base analysis of the financial performance of small enterprises in the sector and improving the methods of analyzing financial performance at small enterprises.

Ключові слова: мале підприємство, фінансова звітність, фінансові результати, прибуток, рентабельність.

Keywords: small enterprises, financial statements, income, profit, profitability.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток вітчизняної ринкової економіки суттєво змінюють як зовнішнє, так і внутрішнє середовище функціонування підприємств різних організаційно-правових форм, зміст їх господарської діяльності. Вагомим явищем став розвиток малого підприємництва, що впливає на всі сторони суспільного життя завдяки гнучкості та чутливості до ринкової кон'юнктури, сприйняттю технологічних інновацій, здатності розширювати обсяг своєї діяльності відповідно до попиту за незначних інвестицій, сприяє зайнятості населення. У світі малі підприємства забезпечують від 40 до 70 відсотків валового внутрішнього продукту, тоді як в Україні їх вклад складає до 15 відсотків. При цьому значна їх кількість є збитковими протягом ряду років майже за всіма видами економічної діяльності [1].

В цьому зв'язку важливого значення набувають дослідження причинно-наслідкових зв'язків, пов'язаних з процесом формування фінансових результатів малих підприємств України, їх оцінкою, прогнозуванням та забезпеченням позитивного результату – прибутку, який є одним з основних власних джерел формування фінансових ресурсів підприємств, необхідних для забезпечення їх поточної діяльності та подальшого розвитку. Збільшення прибутку підприємницьких структур в значній мірі впливає на темпи економічного розвитку країни, її адміністративно-територіальних одиниць, зростання суспільного багатства та підвищення життєвого рівня населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти малого підприємництва розглянуті в працях багатьох вітчизняних вчених-економістів: О. Ареф'євої, М. Білик, І. Бланка, Л. Буряка, З. Варналія, Б. Валусєва, О. Данілова, М. Дем'яненка, Н. Герасимчук, І. Запатріної, О. Орлова, А. Поддєрьогіна, П. Каблука, А. Соколовської, В. Сизоненка,

В. Федосова, І. Чугунова та інших. У науковій літературі питання аналізу фінансових результатів досліджували Єфімова О. В., Сайфулін А. Д., Русак Н. А., Павловська О. В., Цал-Цалко Ю. С., Іванієнко В. В. та інші. Методологічні аспекти проведення аналізу фінансової звітності підприємств досліджуються у роботах М.І. Баканова, С.Ф. Голова, К.В. Ізмайлової, В.В. Ковальова, А.Д. Шеремета, В.М. Шелудько та інших науковців. Проте особливості аналізу фінансової звітності малих підприємств вивчені недостатньо. В результаті проведених досліджень з'ясовано, що вказані роботи зробили значний внесок у розробку теоретико-методологічних основ становлення малого підприємництва, їх фінансової підтримки з боку держави, оподаткування, фінансового планування, разом з тим, недостатньо досліджувався процес аналізу та оцінки фінансових результатів малих підприємств.

Постановка завдання. З метою оптимізації діяльності малих підприємств у змінних зовнішніх умовах ведення господарської діяльності, особливого значення набувають теоретичні дослідження побудови методики проведення комплексного аналізу фінансової звітності суб'єктів малого підприємництва – юридичних осіб, чим і обґрунтовується актуальність обраного напрямку дослідження. Метою дослідження є вдосконалення методики аналізу фінансових результатів діяльності малих підприємств на основі вивчення інформаційної бази аналізу фінансових результатів суб'єктів малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки діяльність суб'єктів господарювання спрямована на отримання максимально можливої економічної вигоди, що знаходить свій прояв у фінансових результатах. Останній відображає всі сторони діяльності підприємства – рівень його технологій та організації виробництва, ефективність системи управління, контроль за рівнем витрат тощо. Фінансовий результат господарювання підприємства, що виступає у формі прибутку або збитку, відображає ефективність його операційної, фінансової, інвестиційної діяльності та служить основним критерієм стратегії суб'єкта господарювання. Фінансові результати, за позитивного їх значення є джерелом платежів до бюджету, а також розширеного відтворення виробництва. В рамках управління фінансами підприємств забезпечення позитивного фінансового результату (прибутку) складає одну з ключових позицій. Тому він завжди був і залишиться об'єктом постійних досліджень. Останнім часом в умовах збитковості значної кількості підприємств масштаби цих досліджень ще більше зросли, що зумовлено потребою пошуку резервів зростання прибутковості підприємств. Представників різних економічних шкіл завжди цікавила економічна природа прибутку (в яких умовах він виникає, які відносини він виражає, яку власність). З'ясування сутності і значення фінансових результатів нерозривно пов'язано з дослідженням різних економічних шкіл.

Адекватна оцінка формування прибутку підприємства зумовлена оптимальним вибором методичного підходу її проведення. Нині існують різні рекомендації щодо аналізу прибутку підприємства. Кожен автор має свою точку зору з цього питання, тому різні методики мають свої специфічні

елементи. Нами була здійснена спроба узагальнити різні підходи проведення аналізу фінансових результатів діяльності підприємства.

Так, в Положенні про порядок проведення аналізу фінансового стану підприємства, затвердженому Міністерством фінансів України і Фондом державного майна України, оцінка фінансових результатів діяльності підприємства, ґрунтується на проведенні структурного і факторного аналізу прибутку підприємства [2].

За методикою, розробленою Шереметом А.Д., Сайфуліним Р.С., Негашевим Е.В., Маркоряном Е.А., Герасименко Г.П., Грищенко О.В. аналіз фінансових результатів діяльності підприємства є першим етапом будь-якої оцінки діяльності підприємства, який ґрунтується на вивченні абсолютних показників які прямо впливають на фінансовий результат діяльності підприємства [3; 4].

Авторами Ковальовим В.В., Волковим О.Н. і Мец В.О. оцінку фінансових результатів діяльності підприємства запропоновано включати як до експрес-аналізу, так і до деталізованого аналізу фінансового стану [5; 6].

За експрес-аналізу розмір прибутку оцінюється за основі вивчення показників прибутковості і рентабельності в динаміці. При деталізованому аналізі вивчається виробнича діяльність підприємства та тенденції зміни показників рентабельності.

Методика оцінки фінансових результатів, розроблена Балабановим І.Т., Калиною А.В., Конєвою М.І., Ященко В.А. ґрунтується на проведенні аналізу прибутковості (рентабельності), який передбачає розрахунок відносних і абсолютних показників прибутковості та проведення директ-костингу [7].

Аналіз фінансових результатів за методикою Савицької Г.В., Ковальнової А.М., Берднікової Т.Б., Артеменко В.Г., Белендера М.В. і Лахтіонової Л.А. базується на оцінці ефективності використання капіталу, яка передбачає [8-9]: аналіз абсолютних і відносних показників прибутковості; проведення факторного аналізу; вивчення показників оборотності і ділової активності.

У навчальному посібнику авторами Білик М.Д., Павловською О.В., Притуляк Н.М., Невмержицькою Н.Ю. та Цал-Цалко Ю.С. [10-11] підкреслено, що аналіз прибутковості та рентабельності базується на: вивченні формування прибутку підприємства; факторному аналізі прибутку підприємства; розрахунку відносних показників рентабельності і вивчення їх у динаміці.

За підходом Савчука В.П. [12], аналіз фінансових результатів діяльності підприємства повинен базуватися на: виявленні тенденцій зміни абсолютних показників прибутку, на основі звіту про фінансові результати; аналізі операційних витрат; розрахунку показників прибутковості (рентабельності) та вивченні їх у динаміці та у порівнянні їх з галузевими показниками; оцінка тенденцій зміни виручки та відносного валового доходу.

Як видно з вищевикладеного, існує багато методик аналізу прибутку підприємства, в більшості з яких акцент зроблено на необхідність проведення факторного аналізу прибутку.

Фінансова звітність є необхідною і важливою складовою інформаційного забезпечення фінансового аналізу, фінансового планування та прогнозування,

основним джерелом інформації при проведенні аналізу господарської діяльності суб'єкта господарювання. З її використанням можна не тільки зробити висновки про діяльність підприємства в минулому, оцінити перспективи розвитку та розробити заходи, спрямовані на підвищення ефективності його діяльності в майбутньому, а й оцінити ефективність фінансово-господарської діяльності загалом, вивчити і проаналізувати механізми управління власним капіталом та прибутком, що важливо для акціонерів підприємства, його потенційних інвесторів і партнерів по бізнесу.

Фінансову звітність повинні складати всі підприємства на основі даних бухгалтерського обліку відповідно до статті 11 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [13]. До складу фінансової звітності підприємств (крім бюджетних установ, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності та суб'єктів малого підприємництва, визнаних такими відповідно до чинного законодавства) включаються такі звіти: «Баланс» (форма №1), «Звіт про фінансові результати» (форма №2), «Звіт про рух грошових коштів» (форма №3), «Звіт про власний капітал» (форма №4), «Примітки до річної фінансової звітності» (форма №5).

Для суб'єктів малого підприємництва – юридичних осіб і представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (відповідно до статті 11 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні») встановлюється скорочена за показниками фінансова звітність у складі балансу і звіту про фінансові результати. Юридичні особи, що відповідають критеріям, визначеним пунктом 154.6 статті 154 Податкового кодексу України, зобов'язані складати та подавати до відповідних органів фінансову звітність, передбачену для суб'єктів малого підприємництва, один раз на рік.

Норми Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. №39, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15.03.2000 р. за №161/4382 (із змінами) [14], застосовуються:

1. Для складання Фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва (форми №№1-м та 2-м): суб'єктами малого підприємництва - юридичними особами, які визнані такими відповідно до законодавства, крім довірчих товариств, страхових компаній, банків, ломбардів, інших фінансово-кредитних та небанківських фінансових установ, суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють обмін іноземної валюти, є виробниками та імпортерами підакцизних товарів, а також суб'єктів підприємницької діяльності, у статутному фонді яких частка вкладів, що належить юридичним особам - засновникам та учасникам цих суб'єктів, які не є суб'єктами малого підприємництва, перевищує 25 відсотків; представництвами іноземних суб'єктів господарської діяльності;

2. Для складання Спрощеного фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва (форми №№ 1-мс та 2-мс): суб'єктами малого підприємництва - юридичними особами, що відповідають критеріям, визначеним пунктом 154.6

статті 154 розділу III Податкового кодексу України, та мають право на застосування спрощеного бухгалтерського обліку доходів і витрат.

Таким чином, суб'єкти малого підприємництва - юридичні особи, які відповідають критеріям, визначеним пунктом 154.6 статті 154 Податкового кодексу України, зобов'язані складати та подавати до відповідних органів фінансову звітність, передбачену для суб'єктів малого підприємництва (форми №№ 1-мс та 2-мс), один раз на рік. Суб'єкти малого підприємництва - юридичні особи, які не відповідають критеріям, визначеним пунктом 154.6 статті 154 Податкового кодексу України, зобов'язані складати та подавати до відповідних органів фінансову звітність, передбачену для суб'єктів малого підприємництва (форми №№ 1-м та 2-м), щокварталу [15].

Таким чином, інформаційною базою аналізу фінансових результатів є, в першу чергу, дані фінансової звітності. Фінансова звітність суб'єктів малого підприємництва представлена двома формами – форма № 1-м «Баланс» та форма № 2-м «Звіт про фінансові результати», складання яких регулюється Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» (П(С)БО 25).

Головна відмінність цих форм звітності від загальноприйнятих полягає в скороченні кількості й укрупненні статей балансу (при збереженні нумерації рядків) і особливій побудові «Звіту про фінансові результати». Зазначені відмінності обґрунтовані застосуванням спрощеного плану рахунків бухгалтерського обліку для суб'єктів малого підприємництва і спрощеної форми бухгалтерського обліку. А значить, особливості інформаційної бази зумовлюють необхідність внесення змін у загальну методику проведення аналізу фінансових результатів діяльності малих підприємств.

Найскладнішим етапом, що має найбільшу кількість відмінностей від загальноприйнятої методики, є аналіз фінансових результатів, що включає аналіз доходів, витрат, прибутку і рентабельності суб'єкта малого підприємництва. Фінансовими результатами діяльності будь-якого комерційного підприємства є, по-перше, дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, надання робіт, послуг і, по-друге, прибуток (збиток) як результат порівняння отриманих доходів і здійснених витрат діяльності. Тому доцільно аналіз результатів господарської діяльності починати з аналізу доходів від різних видів діяльності суб'єкта малого підприємництва. Джерелом інформації для аналізу є дані форми 2-м «Звіт про фінансові результати».

Далі необхідно проаналізувати витрати, що відшкодовуються отриманими доходами. Слід зазначити, що внаслідок застосування спрощеного плану рахунків бухгалтерського обліку суб'єктами малого підприємництва з 2010 року форма №2 отримала ще більш спрощену форму, тому провести аналіз стало важче. Це пов'язано з тим, що тепер операційні витрати, які до цього відображались по елементах, тепер виключені з форми. Але для проведення аналізу можна брати довідку у бухгалтера із зазначеними сумами цих статей. Дані рядку 080, відображають зміну залишків незавершеного виробництва готової продукції у звітному періоді, представляють найбільшу складність для бухгалтера при заповненні форми 2-м. Слід зазначити, що торговельні

підприємства, на відміну від виробничих підприємств та підприємств сфери послуг, не заповнюють рядок 080 і не включають собівартість реалізованих товарів до складу матеріальних витрат (р. 090), а відображають її у вписуваному рядку 140 [14]. Тому для цілей аналізу дані рядку 140 «Собівартість реалізованих товарів» можна прирівняти до матеріальних витрат торгового підприємства. Залежності від обраної системи оподаткування, мале підприємство заповнює або рядок 170 «Податок на прибуток» при загальній системі оподаткування, або вписуваний рядок 131 із зазначенням конкретного виду податку (спрощена система оподаткування). Підприємства, що перебувають на спрощеній системі оподаткування (єдиний податок, фіксований сільгосподаток), у рядку 131 відображають суму податку «у тому числі», тобто сума податку повинна бути включена в загальний показник рядку 130 «Інші операційні витрати». При цьому показник рядку 131 не бере участь у розрахунку прибутку (збитку) звітного періоду (довідковий рядок).

З метою аналізу витрат сума в рядку 131 «Єдиний податок» може не тільки аналізуватися самостійно, але і брати участь у горизонтальному аналізі. При вертикальному аналізі, необхідно дану суму відняти зі складу інших операційних витрат.

Як економічна категорія, прибуток характеризує фінансові результати господарської діяльності підприємства. Прибуток є показником, що найповніше відображає ефективність виробництва, обсяг і якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості. На відміну від стандартної форми «Звіту про фінансові результати», де можна виокремити, як мінімум, п'ять видів прибутку (валовий, операційний, прибуток від звичайної діяльності до і після оподаткування, чистий прибуток), у скороченій формі 2-м визначається тільки чистий прибуток як різниця між загальною величиною доходів і загальною сумою витрат (р.190, форма 2-м). При від'ємному значенні в цьому рядку звітності слід констатувати збитки. Рентабельність, на відміну від абсолютного значення прибутку, є відносним показником, також характеризує ефективність роботи підприємства. Для фінансового аналізу найважливішими показниками є розрахунок співвідношення чистого прибутку до рівня продажів, активів, власного капіталу і витрат (табл. 1).

Таблиця 1

Методика аналізу рентабельності на малому підприємстві

№ п/п	Найменування показника	Економічний зміст розрахунку	Розрахунок показника			Характеристика показника
			звіт-ний	попе-редній	відхи-лення	
1.	Рентабельність сукупного капіталу	Чистий прибуток / усього джерел засобів	р. 150, форма №2-м / р. 640, форма №1-м			Характеризує, наскільки ефективно підприємство використовує свої активи для отримання прибутку
2.	Рентабельність власного капіталу	Чистий прибуток / власний капітал	р. 150, форма №2-м / р. 380, форма №1-м			Характеризує, наскільки ефективно підприємство використовує власний капітал для отримання прибутку

3.	Рентабельність власного капіталу	Чистий прибуток / основні засоби	р. 150, форма №2-м / р. 080, форма №1-м	Характеризує, наскільки ефективно підприємство використовує основні засоби для отримання прибутку
4.	Рентабельність реалізованої продукції	Чистий прибуток / виручка від реалізації	р. 150, форма №2-м / р. 030, форма №2-м	Характеризує ефективність виробничої діяльності підприємства, показує скільки гривень прибутку припадає на 1 гривню виручки від реалізації
5.	Рентабельність доходів	Чистий прибуток / усього доходів	р. 150, форма №2-м / р. 070, форма №2-м	Показує загальну ефективність діяльності підприємства, а також ефективність політики ціноутворення всіх видів доходів
6.	Рентабельність діяльності	Чистий прибуток / усього витрат	р. 150, форма №2-м / р. 120, форма №2-м	Показує скільки гривень чистого прибутку припадає на 1 гривню всіх витрат

Розраховані показники рентабельності слід порівняти між собою та із середньогалузевими показниками за видами економічної діяльності. Для більш наочної оцінки можна побудувати графіки або діаграми, що ілюструють зміни показників.

З метою вдосконалення існуючої моделі комплексного аналізу фінансової звітності суб'єкта малого підприємництва – юридичної особи, пропонуємо проводити аналіз з виділенням наступних етапів:

1. Постановка цільової функції моделі обробки вхідної інформаційної бази. У межах цього етапу виділяється об'єкт дослідження та вивчається специфіка його діяльності, здійснюється формулювання мети та завдань комплексного аналізу фінансової звітності, досліджується представлена інформаційна база та її часові лаги, формується сукупність напрямів аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств, які є складовими узагальнюючого інтегрального показника, визначається форма подання кінцевої (вихідної) інформації та пропозицій щодо провадження заходів з метою забезпечення досягнення мети комплексного аналізу показників, відображених у фінансовій звітності малого підприємства.

2. Обґрунтування процедур та проведення первинної обробки інформації, її узагальнення. При цьому здійснюється групування інформаційних джерел та формування сукупності фінансових показників як форми узагальнення даних за згрупованими інформаційними джерелами, обґрунтовується вибір форм обробки вхідної інформації відповідно до визначеної сукупності показників.

3. Вибір необхідної методики обробки вхідної інформації за напрямками дослідження, визначення структури та порядку формування вихідної інформації комплексного аналізу фінансової звітності малого підприємства.

4. Інтерпретація результатів аналітичної обробки показників фінансової звітності суб'єкта малого підприємництва – юридичної особи. При цьому

формулювання висновків щодо об'єкта дослідження на підставі проведених розрахунків не тільки дає можливість замовникам комплексного аналізу одержати відповіді на поставлені ними питання, а й слугує основою прогнозування зміни економічного потенціалу підприємств.

5. Формування сценаріїв майбутнього тренду фінансово-господарської діяльності малого підприємства. Сутність даного етапу полягає в прогнозуванні результатів діяльності об'єкта дослідження з урахуванням запропонованих заходів щодо підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання.

Висновки. Отже, дослідженню проблем удосконалення методики проведення аналізу фінансових результатів суб'єктів малого підприємництва – юридичних осіб приділяється не достатньо уваги. Запропоновані пропозиції спрямовані на удосконалення методики комплексного аналізу фінансової звітності, сприяють посиленню здійснення внутрішнього та зовнішнього контролю за відповідністю формування відображених у ній показників, надають можливість прогнозування фінансово-господарської діяльності малих підприємств та сприяють підвищенню її ефективності.

Література:

1. Білик М. Д., Білик Т. О. Фінансові результати діяльності малих підприємств: оцінка та прогнозування. Монографія. – Київ: ТОВ «ПанТот», 2012. – 280 с.
2. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: наказ Міністерства фінансів; Фонду державного майна України від 26.01.2001 р. №49/121 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 7. – С. 190. – Стаття 290.
3. Шеремет А.Д. Методика фінансового аналізу / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін, Е.В. Негашев. – 3-є изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА- М, 2001. – 208 с.
4. Маркорян Э.А. Финансовый анализ / Э.А. Маркорян, Г.П. Герасименко. – М.: Приор. 1997. – 160 с.
5. Ковалев В.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учебник / В.В. Ковалев, О.Н. Волков. – М.: Проспект, 2000. – 424 с.
6. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: навч. посіб. / В.О. Мец. – К.: КНЕУ, 1999. – 132 с.
7. Калина А.В. Современный экономический анализ и прогнозирование (микро и макро уровень): учеб. пособ. / А.В. Калина, М.И. Конева, В.А. Яценко. – К.: МАУП, 1998. – 272 с.
8. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. / Г.В. Савицька. – К.: Знання, 2004. – 302 с.
9. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: моногр. / Л.А. Лахтіонова. – К.: КНЕУ, 2001. – 387 с.
10. Білик М.Д. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.М. Невмержицька. – К.: КНЕУ, 2005. – 592 с.

11. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз: навч. посіб. / Ю.С. Цал-Цалко. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Житомир: ФІТІ, 2001. – 300 с.
12. Савчук В.П. Практическая энциклопедия. Финансовый менеджмент / В.П. Савчук. – К.: Изд. дом «Максимум», 2006. – 884 с.
13. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні / Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV, редакція від 14.01.2012 [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. №39, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 15.03.2000 р. за № 161/4382 (із змінами) [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>.
15. Про подання фінансової звітності суб'єктами малого підприємництва / Міністерство фінансів України, державний комітет статистики України, лист від 12.04.2011 р. №31-08410-06-5/9545, №04/4-7/214 [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2010-11-23-13-52-20/--2011-/158--2011-/1046-2011-07-11-14-49-31.html>.